

SØRUM-SPEILET

NUMMER 4-2022 - 28. ÅRGANG

«Hvis stein kunne snakke»

En hyllest til Tertitten

Jul i krigstider

Jubileumsboka til Blaker Idrettslag

Haugfolket i «Uglehaugen»

Lederen har ordet!

Snart er det jul, og året 2022 begynner å nærme seg slutten, et på mange måter sorgens år med krigen i Ukraina som et dystert bakteppe. Jeg er født i fredsåret 1945 og har således ikke opplevd krigsårene, men når vi nå får de forferdelige hendelsene rett inn i stua, er det ikke til å tro at menneskene vil hverandre så vondt. Jeg håper at når vi treffer på flyktninger fra Ukraina eller andre krigsherjede land, så tar vi imot dem på en trygg og omtenssom måte. La oss håpe at 2023 kan bli et bedre år, og at verdens ledere tar til vettet.

For historielagets del er det mange som gjør en kjempejobb på fritida si til glede for mange mennesker, både unge og gamle. Det er mange som kan nevnes, og jeg vil begynne med våre dyktige damer i Sørums-Speilet, Randi og Anne Marie. Det hadde ikke blitt noe blad uten deres innsats. Sjøl om vi er heldige og får inn stoff også fra andre er det disse to damene som har hovedansvaret for innholdet. Vi får mange hyggelige tilbakemeldinger etter hvert blad, og det er også en av hovedgrunnene til at folk melder seg inn i laget, og ikke minst at vi har mange utflyttede Sørumsokninger og Blakervæinger som medlemmer. Har du noe stoff liggende som du synes kunne være av interesse, ta kontakt.

Andre som må nevnes er Slora Mølles Venner. De har gjort en fantastisk jobb med Slora Mølle i mange år. Fra å være et hus som holdt på å forsvinne i åa, står huset der som et levende museum. Det fikk 8. klassingene på Bingsfoss og Melvold ungdomsskoler oppleve på vårparten i år. Da stilte venneforeningen opp slik at hele kullet kunne få en dag på mølla. Der fikk de innblikk i hvordan livet til mølleren og hans familie var, og hvilken rolle mølla spilte i lokalsamfunnet. De fikk også et lite innblikk i kvinners rolle i samfunnet for 100 år siden.

På Vølneberg gamle skole ble det nok en gang arrangert Gammeldags skole. Der stiller det også opp en trofast gjeng som levendegjør hvordan skoledagen var for mer enn 100 år siden, og også hvordan bonden gjorde våronna si på den tida. Til neste år kunne jeg tenke meg at også konenes arbeidsdag kunne bli bedre dokumentert. Vi har muligheten ut i fra hva vi har samlet. Det største problemet er tida. En skoledag går fort, og til neste år skal elevene også til vevdamene i Vølneberg vevring. En dyktig gjeng damer som viser hvordan ulla kan bli til stoff. Nyttig informasjon for dagens unger.

Vi skulle ha arrangert noen flere rusleturer og noen flere medlemsmøter, men for å få til det trenger vi hjelp fra dere medlemmer. Det kan ikke være bare styret som arrangerer, så har du litt tid til overs, har forslag på turer vi kan gå eller temaer til medlemsmøter, ta kontakt. Sammen får vi det til.

På vegne av styret og meg sjøl takker jeg alle som har vært med å bidra gjennom året, ingen nevnt, ingen glemt.

Ønsker dere alle ei fredelig adventstid.

God jul og Godt nytt år.

Elin Mørk

Glade mottakere av lokalbidraget er fra v: leder Elin Mørk, kasserer Hege Udnæs Hoel, og styremedlem Ole Evensen ytterst til høyre. Den glade giver, informasjonssjef Lars Eugen Andresen i Romerike Sparebank, står som nummer to fra høyre. Foto: Gisela Abt

TUSEN TAKK

- til alle som har stemt på historielaget

Den 25. november fikk historielaget en sjekk pålydende kr 21 772 fra Romerike Sparebank. Beløpet er vår andel av «Lokalbidraget».

Hva er lokalbidraget?

I 2015 startet Blaker Sparebank med å sette av en større sum hvert år til utdeling blant foreninger innen idrett og kultur. I 2022 åpnet nye Romerike sparebank for at interesseorganisasjoner også skal komme i betraktning når pengene skal deles ut.

For å kunne motta midler fra lokalbidraget må det søkes. I søknaden må det beskrives hva midlene skal brukes til. Formålet kan ikke være å dekke ordinære driftskostnader eller midler til forbruksmateriell. Tanken bak lokalbidraget er å støtte prosjekter og formål som bidrar positivt til bedre miljø, klima og helse, med en bærekraftig profil.

Hovedmålet er at ulike prosjekter skal være med å skape gode oppvekstvilkår og tilbud i mange lokalmiljøer på Romerike. Det pleier å være stor bredde i kandidatene. Både store og små lag og foreninger er blant søkerne.

Hvem bestemmer?

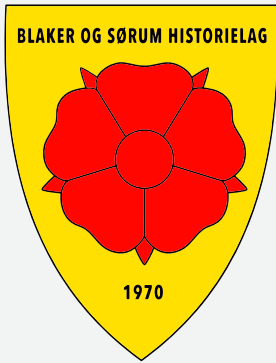
Det er bankens egne kunder som gir sin stemme i mobilbanken til det laget/foreningen/eller prosjektet de ønsker å støtte. Avstemmingsperioden var ca. en måned, og den 6. november ble det klart hvordan pengene skulle fordeles i år.

Hurra!

Da bankens representant Lars Eugen Andresen (markedsjef) ringte og fortalte at Blaker og Sørums Historielag hadde fått veldig mange stemmer og var tildelt drøyt 21 000 kroner, ble styret veldig, veldig glad. Vi tar det som et tegn på at mange setter pris på at det finnes et lokalt historielag, med det formål å være en lokal hukommelse, ivareta gamle dokumenter, børste støv av gode gamle historier og kunnskaper, og bringe dette videre til de neste generasjonene.

Så nok en gang tusen takk til alle som har stemt på historielaget!

Hilsen Styret

SØRUM-SPEILET

Medlemsblad for
Blaker og Sørum Historielag

Redaksjonen

Anne-Marie Lund – 477 57 261
Elin Helen Mørk – 958 62 613
Randi Fjørstad – 901 42 163

E-post:

sorumspeilet@gmail.com

Adresse

Postboks 82, 1924 Sørum

Styreleder

Elin Mørk
Tlf.: 958 62 613
E-post: elin-hem@online.no
Kontonummer: 1321.08.05189

Hjemmeside

www.blakerogsorumhistorielag.no

Korrektur

Lillian Mobæk

Grafisk design

Jørgen Kirsebom

Opplag

600 eksemplarer
ISSN 1894-8154

Trykk:

X-Idé AS
1472 Fjellhamar

*Dette bladet er beskyttet av åndsverkloven.
Det er ikke tillatt å kopiere fra bladet uten
skriftlig samtykke fra tekstforfatter eller
fotograf.*

Forsidebilde:

Julekjøring med Tertitten (2012).
Et 10 års gammelt bilde fra arkivet.
Foto: Jørgen Kirsebom

INNKALLING

til årsmøte i Blaker og Sørum Historielag

Dato: onsdag 29. mars 2023 kl. 19.00

Sted: Kommunesalen i det gamle rådhuset, Sørumsand

Informasjon om årsmøtet vil bli lagt ut på facebook og på historielagets hjemmeside www.blakerogsorumhistorielag.no.

Saksliste:

1. Godkjenning av innkalling og saksliste
  2. Valg av møteleder, referent og to til å undertegne protokollen
  3. Årsberetning 2022
  4. Revidert regnskap 2022
  5. Forslag til arbeidsplan for 2023
  6. Forslag til kontingent for 2023
  7. Forslag til budsjett 2023
  8. Innkomne saker:
Frist for å sende inn forslag til behandling på årsmøtet må være styret i hende senest 4 uker før møtet, dvs. innen 1. mars 2023.
Forslagene sendes til leder Elin Mørk: elin-hem@online.no, eller tlf: 958 62 613.
  9. Valg av leder, styremedlemmer, valgkomite og revisor, samt utsendinger til årsmøte i Romerike Historielag.
- Stemmeberettigede er de som har betalt kontingent for 2022, eller er innmeldt senest 6 uker før årsmøtet (jfr. vedtektenes §3).
- Endelig saksliste og møtetapirer blir lagt ut på hjemmesiden vår senest 2 uker før møtet. Papirene vil også bli delt ut på møtet.
- Enkel servering.

Sørum, 22. november 2022
Blaker og Sørum historielag

Styret

GRASROTANDEL – NORSK TIPPING

Grasrotandelen gir deg som spiller mulighet til å være med og bestemme hva noe av overskuddet skal gå til. Du kan selv velge hvem som skal få et beløp inntil 7% av din spillinnsats.

Hvis du ønsker å støtte arbeidet til Blaker og Sørum Historielag med din grasrotandel, er vi nå registrert med vårt organisasjonsnummer 984 252 994.

Innhold

Lederen har ordet	2	Jubileumsboka til Blaker Idrettslag	16
Innkalling til årsmøte	3	Et privilegium å jobbe med dette	18
«Hvis stein kunne snakke»	4	Haugfolket i «Uglehaugen»	20
En hyllest til Tertitten	8	Julelunsjen	22
Jul i krigstider	12	Jakten på fortiden	23

Den gamle møllesteinen ved Slora Mølle.

«Hvis stein kunne snakke»

Tekst og foto: Randi Fjørstad

Så langt tilbake jeg kan huske har jeg vært fascinert av stein. Ikke slik at jeg har lært og kan mye om stein, men jeg liker å se på steiner, ta på dem, samle på dem. Som maler er jeg ekstra fascinert av alle fargene som finnes i stein (selv i gråstein), og har gjort mange forsøk på å male det for meg ultimate steinbilde. Uten å lykkes.

Jeg tror det er denne gamle fascinasjonen som har ført til min særskilte interesse for historielagets store møllestein, som ligger utenfor Slora Mølle i Blaker. Hvilket steinbrudd kommer den fra? Hvordan ble den fraktet hit? Av hvem? Hvilket årstall snakker vi om? Jeg har prøvd å nøste opp historien, og fant mye interessant på veien.

Forskjellen på møllestein og kvernstein

Noen kaller kanskje Sloras møllestein for en kvernstein. Så hva er egentlig forskjellen? Det kan jo være greit å starte med en definisjon på de to benevnelsene. Jeg støtter meg til Forskningsrådets uttalelse, som er: Møllesteiner er vesentlig større enn kvernsteiner. Møllesteinene ble brukt i kvernhus og møller drevet av vind- eller vannkraft. Kvernsteinene er mindre steiner, og ble brukt i håndkverner med muskelkraft som drivkraft.

Formålet var det samme for både møllesteiner og kvernsteiner. De ble brukt til å kverne korn, eller «gudslånet» som denne viktige næringskilden også ble kalt. Både de vann-drevne og de hånddrevne kvernene besto av to steiner, der understeinen (liggesteinen) lå stille og oversteinen (løpes-

teinen) ble dreid rundt ved hjelp av et håndtak i treverk. Ved maling ble kornet tømt ned i kvernøyet på oversteinen, og melet kom ut rundt ytterkanten av steinene.

For i størst mulig grad å unngå steinstøv i melet, var det bare harde steinsorter som egnet seg som kvern- og møllesteiner. Granatglimmerskifer var det dominerende råstoffet for kvernsteinsproduksjonen i Norge. Det er en bergart som er relativt lett å forme, samtidig som den har gode maleegenskaper. Det er kombinasjonen av det myke mineralet glimmer og de harde granatene (staurolitt fra Selbu) som var nøkkelen til suksessen. Ifølge en rapport fra Norges Geologiske Undersøkelser (NGU) v/Torbjørn Løland, datert 2018, «ble den myke glimmeren nedslitt når steinparet skurte mot hverandre, og nye harde granatkorn ble etter hvert avdekket. Granatene var med på å knuse kornet samtidig som det for-

Kreativ bruk av gammel kvernstein på Blakset i Stryn.

sinket steinenes nedslitning. De harde mineralene ble som armering i den myke glimmermassen».

Historikk

Helt fra vikingtiden og fram til 1900-tallet har møllesteiner og kvernsteiner vært en verdifull handelsvare. Steinene var helt nødvendige i tusenvis av kvernhus og håndkverner rundt i hele Norge.

De store møllesteinene, og de største eksemplarene av kvernsteiner, er natursteiner hugget direkte ut av fjellet. De mindre kvernsteinene var også det, men ble etter hvert støpt. I norsk historie har det alltid vært lagt vekt på kunnskap om jordbruk, malmgruver, jakt og seterdrift. Uttak av naturstein til nyttegjensstander har man derimot ikke visst mye om. Faktisk ganske lite, helt frem til Forskningsrådets program Miljø 2015, som gjennom forskningsprosjektet Millstone i 2009 startet kartlegging av mølle- og kvernsteiner i Norge og i våre naboland.

Gjennom et møysommelig detekterarbeide, ifølge prosjektets leder Gurli Meyer, har geologer, arkeologer og historikere lett i museumsarkiver, i skipsvrak på havets bunn, i dukkestuer og ute i felten i steinuttak, samt lest toll-lister og rettsprotokoller for å skaffe oversikt og innsikt i utbredelse og bruk av steinene. Rester av kvernsteiner finnes faktisk mange steder, og blir i dag brukt til helt andre ting enn det de opprinnelig var laget til. Vi finner dem ofte som hagebord, pipehatter, dørhell-er o.l.

Idyllisk kvernsteinshus ved Ulva i Blakset.

Restaurert og merket med hvilken gård den er hentet fra.

Resultatet av kartleggingen Millstone ble et bilde med mange dimensjoner. Man fant at bruk og produksjon av glimmerskifer strakk seg over veldig lang tid, at volumet var veldig stort, og det meislet seg ut gamle handelsmønstre. Informasjonen viste til sammen en industri som gjennom en årrekke hadde vært levebrødet til svært mange norske arbeidere.

Eksportvare i vikingtiden

Det fantes en rekke små kvernsteinsbrudd i Norge. De fleste av dem har bare forsynt de nærmeste bygdene med steiner til håndkverner. Kvernsteinene ble produsert for det brede lag av befolkningen. Men det fantes også større steinbrudd som utviklet seg til å bli store produsenter av mølle- og kvernsteiner til eksport.

Den største produsenten var i starten bruddene i Hyllestad i Sogn og Fjordane. Gjennom vikingtiden og middelalderen frem til 1520 forsynte Hyllestad hele Skandinavia med kvernsteiner. Da Svartedauden herjet i Norge i perioden 1346 – 1352 ble det nesten stopp, men Hyllestad greide seg gjennom den vanskelige tiden, og de fortsatte å utvinne kvernsteiner helt frem til siste stein ble tatt ut i 1929.

Den livsviktige håndkverna.

Fra Kvernsteinsparken i Hyllestad

Konkurransen

Fra 1500-tallet fikk Hyllestad konkurranse fra andre brudd i Norge, bl.a. fra Saltdal, Vågå og Brønnøy. Den store konkurrenten skulle imidlertid vise seg å bli Selbu i Trøndelag. Steiner fra Selbu overgikk tydeligvis alle andre steiner, bl.a. fordi de der klarte å ta ut steiner som var langt større enn steiner fra andre brudd. I tillegg holdt Selbusteinene veldig god kvalitet. Den er en stauro-littførende granat-glimmerskifer, mens Hyllestadsteinen er en kyanittførende granat-glimmerskifer. Det endte med at Selbu tok over nesten hele markedet i Norge. De sendte også steiner til Russland.

Møllesteinen ved Slora Mølle

Både størrelsen og det at den har vært drevet av vannkraft forteller oss at steinen ved Slora Mølle er en møllestein.

De opplysningene jeg satt med innledningsvis om steinen ved Slora Mølle, var at det ikke er noen som med sik-

Fra Hyllestad, løypene i terrenget som viste uttak av små kvernsteiner overallt.

kerhet kan si hvor steinen kom fra i sin tid. Steinen ble liggende under gulvet i brannruinene etter at mølla brant ned 11. mars i 1908, bare drøyt 10 år etter at mølla brant ned til grunnen i 1897. Brannfaren i møller var veldig stor på grunn av melstøv og åpen ild i skrepanner. Heldigvis var mølla forsikret etter den første brannen. Forsikringen gjorde det mulig å gjenreise mølla i ny og utvidet utgave i 1908. Det er denne mølla som fortsatt står i Blaker i dag.

Slora Mølle var i drift frem til 6. oktober 1961. Det er datoen for siste mottak av mel på Slora Mølle. Samme år oppsto det brann på Kvevli mølle, og mølletten til både Slora og Kvevli ble overført til Øvre Romerike Kornsilø AL på Bjørkelangen. Slora Mølle, eller Kvenna som mølleten selv kalte den, var den siste i rekken av gårds- og bygdemøller i Sloråa.

Siden 1995 har Slora Mølle vært i Blaker og Sørum Historielags eie. Venneforeningen «Slora Møllens venner» har gjort en enestående innsats med restaurering og vedlikehold, og fortsatt har de planer og innsatsvilje igjen til nye prosjekter. Som f.eks. å få satt i stand det gamle likestrømanlegget.

Det var under restaureringen på slutten av 1990-tallet at brødrene Hellerud sørget for å løfte den store møllesteinen frem og opp i lyset. Da hadde den ligget godt gjemt under mølla i ca. 90 år. Mølla ble som nevnt gjenreist i 1908. Det

antas imidlertid at møllesteinen kan stamme fra 1800-tallet en gang, kanskje fra to møller før den første mølla som brant. Det har vært mølledrift på dette stedet i uminnelige tider, som det står i bygdeboka. En tid var det også sagbruk, garveri og stampe der som hentet kraft fra Slorafossen.

Men hva kunne jeg gjøre for å finne ut mere om dette? Er det mulig å finne ut hvilket brudd Slorasteinen kommer fra, og kanskje tidfeste den også?

Tur til Hyllestad

I og med at de gamle bruddene i Hyllestad har blitt til et museum, en kvernsteinpark, ble det naturlig å ta en tur dit – for å se og lære. Og Hyllestad var virkelig verdt en tur, selv om vi (mannen min og jeg) ganske fort kunne slå fast at Slorasteinen neppe kommer derfra. På Hyllestad er det laget løyper i terrenget, hvor du på veien passerer ulike steder som viser spor etter uttak av kvernsteiner, - for det meste ganske små steiner. Men det var allikevel interessant å se hvordan uttaket av stein hadde foregått, og blitt transportert. Bruddene i Hyllestad ligger forholdsvis nær fjorden, så transport til andre steder i inn- og utland har ikke vært problematisk. Ungdommer med sommerjobb solgte kaffe og nystekte sveler i informasjonssenteret i kvernsteinparken, og de hadde et rikt utvalg med informasjon til interesserte besøkende.

Blakset i Stryn

På vei til Hyllestad la vi turen om Blakset i Stryn. Der renner den lille elva Ulva, med utspring fra Ulvedalstjørnane. Langs elva har bygdefolket restaurert og tatt vare på hele 7 gamle små kvernhus. Kvernhusene har navn etter den gården de hørte til. De står med kort avstand til hverandre, og danner et unikt kvernhusmiljø. Enkel adkomst fra bilvei, og med sti langs elva slik at man kan se kvernhusene på nært hold, gjorde det ekstra greit. Det er dokumentert at det i 1661 sto 3 kverner langs denne lille åa. Ulvedalstjørnane ble demmet opp. Da høsten kom, og det var tid for å male kornet, ble vatnet sluppet fritt ned gjennom elva for å gi nok kraft til kvernene.

Under 2. verdenskrig nektet okkupasjonsmakten folk å bruke kvernene. Kvernene ble forsegl av lensmannen, men bøndene brøt segla og malte kornet sitt i mørke høstkvelder. Stedet viser tydelig hvor viktige gårdskvernene var. Det var i de lokale små kvernhusene melet ble malt helt frem til tidlig på 1900-tallet. Da ble andre måter å kverne melet på utviklet. Valsemøller og andre typer kverner tok over og gjorde arbeidet lettere og industrialisert. De møllene som fortsatte å bruke steinkverner gikk over til å bruke støpte steiner.

Den lille åa Ulva i Blakset ble demmet opp for å gi kraft nok til kvernsteinene.

Selbu

Med Hyllestad ute av bildet pekte Selbu seg mer og mer ut som mulig avsender av Slorasteinen. Vi vurderte å ta en tur dit, helt til vi fant ut at de store steinbruddene i Selbu for det meste ligger en dagsmarsj (6 – 9 timer) inn i fjellheimen. Helt uaktuelt for oss dessverre.

Man bør også ha med seg en guide for å finne de bruddene – ikke minst fordi de største bruddene i dag er fylt med vann og ser ut som små innsjøer. Det er nok mange fjellturister som nyter utsikten over pittoreske dammer eller små innsjøer i Selbufjellene, uten å vite at området de skuer ut over for drøyt 500 hundre år siden var et område med storindustri.

Tall fra 1818 anslår at 47 brudd ga arbeid til ca. 300-350 mann i vinterhalvåret. Prosjektet i 2009 kartla imidlertid mer enn tusen brudd langs en tynn sone i berget fra Skarvan i nord til Usmesjøen i sør.

Arbeidsveien kunne være fra 2-4 mil på ski. De fleste arbeiderne bodde derfor inne i fjellet i små koier et par uker om gangen. Man vet at flere døde på arbeidsveien og også i bruddene. Det var et farlig arbeid. De tok ut steiner helt opp til 1600 kg, og disse skulle fraktes med hest og slede på snø og is over lange avstander – opp til 10 mil, og lenger enn det noen ganger.

Kvernsteinsbruddene i Selbu er i dag vernet som kulturminner, der mange

av bruddene ligger innenfor Skarvan og Roltdalen nasjonalpark, et attraktivt turområde. Historielaget og lokalt interesserte i Selbu arbeider fremdeles med å finne stoff, og bevare historien om den viktige og gamle næringen.

Avsløringen

Da Selbuturen lukket seg, ble neste mulighet å ringe til forsker Gurli Meyer i Norges geologiske undersøkelser. Hun var som nevnt prosjektleder for forskningsprosjektet Millstone i 2009. Jeg var heldig å få kontakt ved første forsøk, og traff en hyggelig og interessert person i den andre enden av linja.

Meyer ville gjerne ha tilsendt bilder og mål på Slorasteinen, og det fikk hun. Ut fra bildene hun fikk mente hun å kunne fastslå at møllesteinen utenfor Slora ikke består av norsk glimmerskifter, men av granitt eller gneis. Og da kommer den med stor sannsynlighet ikke fra et norsk steinbrudd i det hele tatt. Mest sannsynlig må vi over grensen til Sverige, men hun kunne ikke på stående fot si hvilket bruddområde i Sverige det er snakk om.

Trønderen i meg synes jo det er litt synd at steinen ikke kommer fra Selbu, men når det er sagt så er jo det viktigste å finne ut hvor steinen faktisk kommer fra, eller som i dette tilfellet: ikke

kommer fra.

Viktige brikker mangler med andre ord for å nå målet. Så langt har arbeidet med «mysteriet Slora-steinen» vært både interessant, hyggelige og lærerikt om en, for meg, ukjent norsk industrihistorie. Samlet viser informasjonen at historielagets møllestein er et særdeles flott eksemplar av sorten. Med sine 1,30 m i diameter, en høyde på 0,30 m, et kvernøye på 0,30 cm, og en egenvekt både på gneis og granitt som kan variere fra 1,74 til 2,8 gram per kubikkcentimeter, veier Slorasteinen et sted mellom 700 og 1000 kg.

Jeg har imidlertid ikke gitt opp. Meyer har gitt meg noen navn og lenker som skal undersøkes. Hvis Sverigesporet leder til målet så lover jeg å skrive om det i et senere nummer av Sørumspeilet. Men tenk om stein kunne snakke – så mye enklere det hele hadde vært!

Kilder:

Gurli Meyer, forsker NGU (Norges geologiske undersøkelser)

Norges Forskningsråds undersøkelse: Millstone 2009

Dag Winding-Sørensen

Sørums bygdebok bind 7

Store norske leksikon

Wikipedia

<http://millstone.no/>

https://aps.ngu.no/pls/oradb/rf.Visdok?c_dokid=0000066689

Håndkvern i Slora Mølle i fullt driv. Foto: Jørgen Kirsebom

Ekstra informasjon om Sloras steiner.

Inne i Slora Mølle ligger følgende små kvernsteiner:

- En håndkvern som er kjøpt på auksjon i Elverum (gitt av Hans Bjørge).
- En gårdskvern fra Danmark, kjøpt av Odd Skulleruds far i 1922. Kverna er meislet i Odense, men steinen kommer muligens fra Bornholm

eller Skåne.

- En liten håndkvern fra Qatar (gitt av Dag Winding-Sørensen).

- To kvernsteiner i granitt (gitt av Håkon Sand – sist brukt som fundament under et stabbur).

Mer informasjon om de ulike kvernene som ligger i Slora Mølle vil komme i et senere nummer av Sørumspeilet.

KLAR FOR JUBILEUMSTUR: En av Tertittens dyktige frivillige, Carl-Frederic Salicath, henger på siden av vogna og følger med at det ikke er noen mennesker på banen og at toget trygt kan rygge bakover til perrongen.

En hyllest til Tertitten

Tekst og Foto: Jørgen Kirsebom

22. oktober ble Urskog-Hølandsbanen feiret. Ordfører Jørgen Vik lot seg imponere og lover å ta kulturvern på alvor når den nye sentrumsplanen for Sørumsand skal utarbeides.

2022 er frivillighetens år, og det kunne vel ikke passet bedre enn at en litt forsinket 60-årsfeiring for Venneforeningen Tertitten ble markert nettopp i år?

Jubileumsfeiringen inkluderte togtur fra Sørumsand sentrum til Fossum stasjon, der det ble både mat, drikke og taler – dessuten fikk Venneforeningen velfortjent ros og gaver.

Motvilje mot bevaring

I 1961 ble A/L Hølandsbanen etablert som den første frivillige forening for bevaring av jernbanemateriell i Norge. Det var da stor motvilje på Sørumsand mot at banen i det hele tatt skulle bevares. Det var noen få lokale entusiaster, noen få fra Aurskog-Høland og mange flere utenbygds som kjempet for å få bevart banen som en fritids- eller museumsjernbane. Flere sier det ble argumentert med at det ikke var interessant at rike vestkantfolk skulle få drive hobbyjernbane på Sørumsand.

Omorganisering

Finn Halling ble med i A/L Hølandsbanen som frivillig allerede som 15-åring. Han vokste opp i Asker, men flyttet til Sørumsand blant annet for å komme nærmere Tertitten. Han var driftsbestyrer fra 1982-97. Han var også prosjektleder for byggingen av stasjonsbygningen og lokstallen, og har stort sett vært styreleder i stiftelsen fra etableringen og fram til i dag, med noen få pauser.

– I 1992 ble det nødvendig med en omorganisering. A/L Hølandsbanen ble oppløst og erstattet av en stiftelse som eier eiendommen, banen, togene, lokomotivene og alle

eiendelene. Det ble også etablert en venneforening der frivilligheten organiseres. Dermed ble andelslaget delt i to mellom Stiftelsen Urskog-Hølandsbanen og Venneforeningen Tertitten. Men det er etablering av A/L Hølandsbanen vi feirer i år, nemlig at det er 60 år siden banen ble bevart.

Pågangsmot

Det er helt klart at Halling og hans kumpaner har lagt ned et ubegripelig stort antall timer i Urskog-Hølandsbanen.

Det at de ikke gir seg selv om det er hindringer i veien, eller banen, er beundringsverdig.

Finn Halling fortsetter: – Historien om Urskog-Hølandsbanen som museumsjernbane, er også historien om en del sterke personligheter som ikke lot seg stoppe av hverken autoriteter, byråkrater, myndigheter eller tilsynelatende uoverstigelige hindringer. Selv om det har det vært hindringer i større eller mindre grad i de fleste av de 61 årene som har gått. Blant annet kan jeg nevne at ny riksvei truet med å sette en stopper for banen inn mot Sørumsand sentrum, men vi klarte å bygge Tønsberg tunnel i 1968.

Dominoeffekten

Urskog-Hølandsbanen ble omtalt av flere av de frivillige som en støpeskje for ildsjeler. Carl Frederik Thorsager og Olaf Wiegels var bare tenåringer da de ble med som frivillige ildsjeler på 60-tallet for å redde Urskog-Hølandsbanen. I ettertid har begge to gjort enormt mye arbeid for kulturarven i Norge, som blant annet har ført til at de begge fikk HM Kongens Fortjenestemedalje i gull. Det de har felles er at det livslange engasjementet startet med Urskog-Hølands-

ÆRBØDIG OG TAKKNEMLIG: *Christin Kristoffersen er avdelingsdirektør i Museene i Akershus (MiA). – Det er en eventyrlig innsats som er gjort av de frivillige på Urskog-Hølandsbanen. Det at A/L Hølandsbanen ble stifta i november 1961, som den første frivillige forening for bevaring av jernbanemateriell i Norge, la grunnlaget for den frivillige innsatsen som ble lagt ned over hele landet i årene etter. Det var flere som var med å stifte A/L Hølandsbanen som senere var med å stifte Norsk Jernbaneklubb i 1969, forteller Kristoffersen.*

EN BAUTA: *Finn Halling har vært med som frivillig siden 1970. Fra da han var 15 år gammel. Han var prosjektleder for byggingen av stasjonsbygning og lokstallen. – Jeg var driftsbestyrer i 1982-97 og styreleder i stiftelsen fra den ble etablert i 1992. Jeg kommer fra Asker og flyttet til Sørumsand bl.a. for å være nærmere Tertitten, forteller Halling.*

'KULTUR-IDEALIST': *Pål Corneliusen er en 'kultur-idealist' og har vært med i mange forskjellige frivillige lag og foreninger og trives med å jobbe med kulturarv og kulturtilbud til både unge og voksne. – Jeg har vært med i Barne- og ungdomsteateret Tut og Kjør og Romeriksspillene i mange år også. Det føles godt å involvere seg i kulturlivet, konstaterer Corneliusen.*

banen.

Fremtidige hindringer

De store utfordringenes tid er nok ikke forbi for Urskog-Hølandsbanen. Ordfører Jørgen Vik sa i sin tale at Romerike er det største pressområdet for utbygging i Norge.

Finn Halling fortsetter å fortelle:

– Vi er forsiktig med å si det høyt, men Urskog-Hølandsbanen disponerer store arealer i Sørumsand sentrum – i et område der det foregår omfattende utbygging. Styrking av fredningen og overtakelse av eiendomsretten til de arealene som vi nå disponerer, må være førsteprioritet fremover. Vi ligger inneklemt og det er omfattende trafikk over planovergangene våre. – En annen utfordring er materiellets alder. Det er et spørsmål om hvor lenge vogner fra 1896 og damplokomotiv fra 1909 kan brukes på samme måte som da de var nye. Vogner og lokomotiv som var ferdig restaurert for nærmere 40 år siden begynner å bli slitt.

Viktig i fremtiden

Eirik Kristoffersen, direktøren i Norsk Jernbanemuseum, fortalte også at nasjonalt sett vil Urskog-Hølandsbanen sannsynligvis bli viktigere fremover.

– På mandag overleveres en rapport til jernbanedirektøren, som har blitt skrevet på oppdrag av Samferdselsdepartementet. Blant anbefalingene i denne er at ansvaret museumsbanene får for ivaretagelse av kulturarv i jernbanesektoren øker betraktelig – og at de gjøres i stand til å ta slikt ansvar gjennom en betydelig økning i bevilgningene.

Ny sentrumsplan

Et Sørumsand uten Tertitten i sentrum er forhåpentligvis ikke ønskelig av noen i dag. Ordfører Jørgen Vik sa i sin hyllest til Urskog-Hølandsbanen.

– Tertitten er en stedsidentitetsmarkør for kommunen. Industrihistorien og mye av vår felles kulturarv er også fortellingen om hvordan frivilligheten har tatt vare på det som det offentlige har parkert. Ikke tvil om at Sørumsand hadde sett annerledes ut uten Tertitten i sentrum. Lillestrøm kommune jobber nå med ny sentrumsplan for Sørumsand, vi skal rådføre oss med dere i Urskog-Hølandsbanen og andre kulturvernorganisasjoner i utviklingen av den nye sentrumsplanen, sa ordfører Jørgen Vik.

Gull verdt

Arikkelforfatterens konklusjon: *- Det kan ikke herske noen tvil om at frivilligheten er gull verdt. Lokalmiljø, byråkrater og politikere burde alle bli flinkere til å verdsette og synliggjøre den frivilligheten som eksisterer – når den eksisterer. Kompetansen som opparbeides i frivilligheten må ivaretas. Det er også en enorm drivkraft og energi i frivilligheten. Det burde være totalt irrelevant om man er fra vestkanten eller utkanten, innenbygds eller utenlands. Vi må gjøre det vi kan for at flere kan få gleden av å være med i en organisasjon som Venneforeningen Tertitten. At flere engasjerer seg i vår felles kulturarv slik at fremtidige generasjoner kan få gleden av det. Verdien av å kunne reise den lille reisen tilbake i tid med Tertitten på Sørumsand er uvurderlig.*

SERTIFISERT FYRBØTER: *Linda Cecilie Malum-Soløst ble nylig sertifisert som fyrbøter etter å ha avlagt eksamen og fått godkjent praksis. Som fyrbøter fikk Linda en sølvstripe i uniformshatten.*

LOKFØRER: *Tore Andre Stutlien er en av dagens lokførere. Det kjøres med dobbeltlokomotiv denne dagen. – Jeg har vært med i over 20 år. Dette er stas og det er viktig å holde denne kulturarven vedlike, sier Stutlien.*

JERNBANEIDEALISTER: *Ingar Carlsen (t.v) og Trond Dehli er begge ivrige frivillige. – Jeg har vært med i 38 år og angrer ikke et sekund. Veldig trivelig og anbefaler hobbyen på det sterkeste. Her finner du alle slags typer oppgaver og forskjellige folk. Ikke så mange som i utgangspunktet kommer fra jernbanemiljøet, sier Trond Dehli. Ingar Carlsen har vært med siden 2019. – Jeg skal absolutt ikke gi meg med det første, sier Carlsen bestemt.*

Eirik Kristoffersen fra Norsk Jernbanemuseum tror Urskog-Hølandsbanen vil spille en viktig rolle i fremtiden.

RØRT TIL TÅRER AV DE FRIVILLIGE: Christin Kristoffersen, avdelingsdirektør i MiA er rørt til tårer av innsatsen fra de frivillige på Sørumsand. – Så mine ord er, på vegne av MiA, GRATULERER med ufattelig bra innsats og uhovrelig mange timer i samfunnets tjeneste. Uten dere fantes ikke denne perlen. Det er en ære å få være en del av det grunnlaget for samfunn, samferdsel, næringsliv, kultur- og menneskeliv som dere har skapt, avslutter Kristoffersen. MiA hadde også med en pengegave til restaurering av Fossum stasjon.

ENTUSIAST: Vidar Skilnand er en av de trofaste frivillige på Urskog-Hølandsbanen gjennom mange år. Han støtter seg til loket før fløyta går og toget tøffer mot Fossum stasjon.

FØDT MED JERNBANE-BASILLEN: Håvard Pedersen hevder han er født med «jernbane-basillen». – Jeg begynte her i 1967 og bodde da på Oslos ostkant. Så jeg har vært med i godt over 50 år som frivillig. Urskog-Hølandsbanen har vært en støpeskje for ildsjeler som har fortsatt kulturarvarbeidet andre steder, forteller Pedersen.

Carl Frederik Thorsager (t.v.) og Olaf Wiegels var bare tenåringer da de ble med som frivillige ildsjeler på 60-tallet for å redde Urskog-Hølandsbanen. I ettertid har begge to gjort enormt mye arbeid for kulturarven i Norge, som blant annet har ført til at de begge fikk HM Kongens Fortjenestemedalje i gull.

FRIVILLIGE SJELER: Stein Liasjø (f.v.), Knut Sigbjørn Langnes Hansen og Steinar Jensen Schau. Stein Liasjø begynte i 2015 da han ble pensjonist og flytta i leilighet. – Jeg måtte ha noe å drive på med og angret ikke et sekund. Veldig trivelig miljø her, forteller Liasjø til Indre. Langnes har vært med siden 1977. Blakværingen Steinar Jensen Schau har vært med siden 2006. – Jeg anbefaler andre å bli med oss. Det er både givende og sosialt. Hatt mange timer på denne vogna (melkevogna). Jeg har også lært mange nye ting. For eksempel klinking er en gammel kunnskap som er i ferd med å dø ut, men vi lærer det bort til kommende generasjoner, forteller Steinar Jensen Schau.

– Ikke tvil om at Sørumsand hadde sett annerledes ut uten Tertitten i sentrum, sier ordfører Jørgen Vik, som lover å ta Urskog-Hølandsbanen og andre kulturvernere med på råd når sentrumsplanen for Sørumsand skal utarbeides.

FRIVILLIG: Kristian Simonsen stortrives med å være frivillig på Tertitten. – Jeg ble med etter den første «Skinner til frihet» oppsetningen til Romeriksspillene i 2016. Det er veldig gøy, sosialt og meningsfylt. Jeg er bare en aspirant og er under opplæring. Må ta noen sikkerhetsprøver og eksamener før jeg kan få andre oppgaver, forteller Simonsen.

Ordfører Jørgen Vik fikk applaus for sin hyllest til Urskog-Hølandsbanen: – Industrihistorien og mye av vår felles kulturarv er også fortellingen om hvordan frivilligheten har tatt vare på det som det offentlige har parkert, sa han.

Takk til våre sponsorer:

interoptik
Nordfonna

Fokus Butikksenter, 1920 Sørumsand
Telefon: 63 86 60 70. E-post: nordfonna@interoptik.no
www.interoptik.no

Åpningstider: 10 – 20 (18)

Økland

idé Vi tar hånd om ditt budskap og sørger for at det blir sett!

X-Idé AS - Marcus Thranes vei 100, 1472 Fjellhamar - www.xide.no

Akershus energi

Inspirert av *framtida*

Sørums Begravelsesbyrå
Nilsen as Etabl. 1947

Besøk oss på www.nilsengravferd.no
Tlf: 63 82 88 80

TOTAL
UTESERVICE AS

EF drift
tømmer - snøservice - utemiljø

BYGDESERVICE

T&B Hansen
Installasjon AS

registrert elinstallatør

Aurskog SPAREBANK

Velkommen til lokalbanken for hele Romerike

Telefon: 63 85 44 40

Aurskog, Bjørkelangen, Jessheim, Sørumsand, Årnes

Ta vare på bilen din

- VASK BILEN HOS OSS!

Velkommen!

CIRCLE K SØRUM
TLF 63 86 80 50

ULOVLIGE JULEKORT: Kunstneren Vigdis Rojahn har illustrert disse ulovlige julekortene. Den røde nisseluen ble et symbol på samhold og politisk motstand. Det var vanskelig å få tak i varer og julemat mens det var krig. Dette gjenspeiler seg i julekortene og de ble dermed beslaglagt av tyskerne.

Jul i krigstider

Av Asbjørn Langeland

I Sørum-Speilet har det vært mange artikler om juletradisjoner og juleopplevelser. Eldre folk har fortalt om hvordan de husker julen og juleforberedelsene fra den tida de var barn. Disse fortellingene dekker et stort tidsrom fra siste halvdel av 1800-tallet og fram mot 1920-30-åra. Det som var normal jul for folk flest i det vi kan kalle normale tider, er godt beskrevet. Men på 1900-tallet hadde vi også en periode som ikke var normal – krigsårene 1940 – 45 og den første etterkrigstida. Hvordan var julen disse årene? Det blir stadig færre som husker denne tida, men det lever fortsatt mange som gikk på skolen under krigen, og dessuten kan avisene gi oss et godt bilde av hvordan det var.

Fra Indre Akershus Blad

Jeg har sett på aviser fra desember 1944 (den siste krigsjulen) og desember 1945 (den første fredsjulen) og sammenliknet dem med aviser fra 1939. Indre Akershus Blad var den eneste lokalavisen som kom ut i vårt distrikt i 1944, så det er hovedkilden. Det første som slår en når en sammenlikner lokalaviser fra desember 1944 og 1945 med aviser fra 1939, er den store forskjellen på annonsesidene. I 1939 var det store reklameannonser for alle slags varer, både mat og drikke, klær, sportsutstyr og andre julegaver, møbler, elektriske artikler og mye mer. Vareutvalget var stort i tida før krigen, men det var mange som ikke hadde råd til å kjøpe.

I 1944 og 1945 ser en ikke slike annonser. Mange av annonsene som en finner i krigsavisene, gjelder etterlysning av ting som er mistet, ting man ønsker å bytte mot andre varer, eller annonser fra bønder som har levende dyr til salgs. Reklameannonser fra butikker mangler, men advokater, leger,

tannleger og forsikringsselskap hadde annonser. Kunngjøringer fra statlige og lokale myndigheter som gjelder forsyningssituasjonen og rasjoneringsbestemmelser var det mange av.

Her er noen eksempler:

Skotøy

(fra Blaker forsyningsnemnd)

Det er nedsatt en nemnd til å foreta utdeling av skotøy. Muntlige forespørsler om skotøyansvisninger blir heretter ikke besvart. Henvendelsen må skje skriftlig til skotøynemndas formann meieribestyrer Olav Skiftun, Blaker st.

Lommelyktbatterier

(fra Sørum jordstyre)

Herredet er tildelt en del lommelyktbatterier som skal fordeles til bønder, jord- og skogbruksarbeidere som ikke har elektrisk lys.

Interesserte sender søknad til jordstyret som utsteder anvisninger for kjøp av nevnte batterier.

Vinterfrakk

Lite brukt, slank, str. 48, kr. 250-, selges.

Vinterkåpe

Litt brukt, str. 42, kr. 50, eller byttes i ull.

Kunngjøringer fra Vinmonopolet

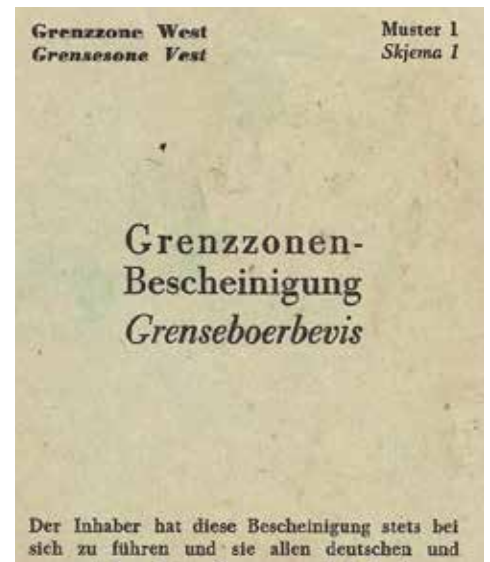
Vinmonopolet hadde store annonser som dekket 1/3 avisside. Noen sitater fra annonsene:

«Den nye salgsperioden omfatter 3 måneder, januar, februar og mars. Rasjonen er 1 flaske pr. måned, altså 3 flasker mot klipp av halvmerkene 37 A og B og 38 A.

Av disse merker gjelder:

Merke 38 A – for 1 flaske A-vare (eller B-vare). Berettiget til beste A-vare på dette merke er bare de personer hvis kort har nummer som ender på tallet 1. (Jeg vet ikke hvem som var kvalifisert til å få slike kort.)

Beste A-vare er: Aquavit Gammel

(kr. 8,50) og Gammel Reserve (kr. 10), Brandy Special (kr. 13), Likør (kr 10 – 11 og 12), Punsch, vin og fruktvin (kr 5,40).»

De som ikke hadde A-kort med nummer som endte på tallet 1, kunne bare få kjøpe Aquavit tre stjerner eller Bitter på A-kortet sitt.

På merke 37-A 1 flaske 45 % Sprit, og på merke 37 B 1 flaske 45 % Sprit eller annen B-vare.

B-vare var Aquavit (kr 6- og 6,50), Brennevin Krydret og Dobbeltrenset (kr. 5,20), Gin (kr. 9-)

«Diskesalg. Personer med etternavn på en av bokstavene fra A til og med K har kjøperett fra 2. januar til og med 17. februar. L - Å kjøper i tiden 19. februar til og med 28.mars.»

Tomflasker

«Den nesten totale mangel på naturkork og den stigende mangel på skrukorkflasker vanskeliggjør i høyeste grad Vinmonopolets drift. Dette prekære forhold må søkes avhjulpet, idet en øket tilgang på skrukorkflasker fra forbrukeres sider er en betingelse for Vinmonopolets fortsatte virksomhet. På få unntagelser nær er skrukorkflasker det eneste vi for tiden kan anvende.

For å avhjelpe denne vanskelige flaskesituasjon er det besluttet:

For hver full flaske som kjøpes, likegyldig varens art, kreves det som vanlig innlevert en tomflaske, som imidlertid denne gang må være en skrukorkflaske (eller skrukorkmerke). I tillegg hertil pliktes det i forbindelse med kjøp på klipp 38 A også innlevert en ekstra skrukorkflaske. Alminnelige flasker vil således ikke kunne godtas.»

Krigstilleggsavgift:

«Krigstilleggsavgiften på vin, fruktvin og brennevin er ifølge meddelelse fra Finansdepartementet fra 1. januar 1945 forhøyet fra 40 % til 50 %:»

Det var ikke bare Vinmonopolet som trengte tomemballasje. Næringsdepartementet hadde følgende kunnngjøring:

«Innsamling av aluminiumsemballasje i forbindelse med salg av fiskehermetikk.

Man viser til tidligere kunnngjøring av 20. november d.å.

Avdelingen har bestemt at detaljister nå kan utlevere den nye rasjon av fiskehermetikk også til forbrukere som ikke har tomme aluminiumsbokser, men som i stedet herfor avleverer så meget annet rent aluminiumsavfall (f. eks. utslitt aluminiumkjøkkentøy) som svarer til vekten av tomboksene for fiskekakene eller torskerognen.»

Underholdningstilbudene var begrenset

Fester og tilstelninger med dans og idrettskonkurranser utenom dem som var arrangert i regi av NS, var forbudt. Men gudstjenester, religiøse møter og enkelte underholdningsarrangementer var tillatt. Blant annonsene for religiøse møter finnes det mange annonser for juletreffester. Her er et eksempel:

«Juletreffest

På Østby skole 4. juledag kl. 18.
Mat og kopp tas med. Utlodning.
Medlemmene tar med gjenstander.
Tale av sekretær Finstad.
Alle velkommen.
Santalmisjonen og Østby bedehusforening»
(Østby skole er nå Sørumsand skole)»

Både kirkene og religiøse møter hadde stort besøk

Her en melding fra 30. desember 1944:

«Det har vært sjeldent stor kirkesøkning i julen. «Bilenes motordur var borte etter vegene, men isteden var det tallrike hestekjøretøyer som var ute, og dombjellenes vakre klang lød så stemningsfullt og spilte likesom sin egen julemelodi.»

Sogneprestene i vårt distrikt, Ole Lunner og Anton Kleppstø var blant de prestene som hadde nedlagt den statlige delen av embetene sine i protest mot Quisling-regjeringen. I informasjonen om gudstjenester i julen blir de derfor kalt pastor og ikke sogneprest. Sogneprestenes protest fikk stor støtte i menighetene.

Kinoforestillinger var også tillatt

Sørumsand Kino:
2. juledag kl.18 og 20
4. juledag kl. 20

Den store svenske filmen:
«Fangen på Waxholm»
General von Døbeln,
Edvin Adolphson, Eva Henning, Paul Reumert.
Kun voksne

2. juledag kl. 16,
4. juledag kl. 16 og 18:
Reprise på den norske filmen:

«Trysil-Knut»
Alfred Maurstad.
Barn tillatt.

Mat av tørrfisk

Fra Statens opplysningskontor i husstell.

«I samband med utdelingen av tørrfisk

har en laget oppskrifter for bruk av fisken. Enkelte oppskrifter har med rødbeter, tomatpuré, løk og purre. Dette er for dem som har dyrket grønnsaker selv, ellers har man bare benyttet de vanlige matvarer som er å få.» I kunngjøringen finner man mange forskjellige oppskrifter på fiskekaker, gryteretter m.m.

Et eksempel:

«Fiskekaker av rå tørrfisk.
½ kg utbløtt tørrfisk, ½ kg kokte poteter, ca. 4 ts. salt, ca. ½ ts. pepper, ca. 4 ss. potetmel, litt løk eller purre. Stekefett. Rens og tørr fisken ekstra godt. Mal den 1. gang med løken og to ganger sammen med de kokte potetene. Bland salt og krydder i fiskedeigen. Form den til flate kaker. Stek dem. Server stuert grønnkål eller lignende til.»

Det samme opplysningskontoret har også ansvaret for en artikkel med overskriften «Kjøttasjonen til jul. Forslag til å drøye den best mulig».

Avisen hadde også leserinnlegg:

«Dyrk lin til våren

De på grunn av krigens helt forandrede forhold har medført at vi har måttet dyrke ting, som vi før kunne få billigere og bedre utenfra. Således med tobakken som vi nå skaffer oss ganske bra erstatning for her hjemme.

Men det er en artikkel som vi nå mangler i en grad som begynner å sette husmødrene grå hår i hodet, og det er lin. Sytråd, håndklær og all slags utstyrsvarer er jo ikke lenger å oppdrive, og da vi tidligere i stor utstrekning har dyrket lin i Norge, må det nå være på tide for alvor å gå i gang med lindykingen igjen.»

Så følger en lengre oppskrift på

hvordan man dyrker lin, bearbejder og anvender den, før artikkelen avsluttes med følgende appell:

«Det begynner etter hvert å bli slitt alt vi har, og intet nytt er å få, og for unge par som vil gifte seg, må det være rent fortvilet. Men vi kan få en bedring på dette område snart hvis vi kvinner vil gå like energisk inn for linsaken som mannfolkene har gått inn for tobakksdyrkingen. Vi vil ikke være dårligere, vi vil ha vår linåker, stor eller liten, alle vi bondekoner, til glede for alle kvinner i landet.»

Litt ekstra til jul

Alle matvarer var rasjonert, så juleinnkjøpene måtte begrenses til det rasjonene tillot. Men litt ekstra til jul ble innvilget. Til alle som hadde gyldig rasjoneringskort for kjøtt, ble det tildelt en ekstra rasjon på en halv kilo. En tilsvarende bestemmelse gjaldt for 500 gram sukker. Forsyningsdepartementet opplyste videre at man hadde fått et parti sukker fra Sverige, og dette ville bli delt ut som en ekstrarasjon på 1 kilo pr. innbygger.

Den 12. desember hadde avisen en notis med overskrift Julegratiale 1944: «Sosialdepartementet har bestemt at bedrifter som tidligere har betalt sine arbeidere og funksjonærer julegratiale, også kan gjøre dette i 1944 i samme utstrekning som tidligere år. Bedrifter som ikke tidligere har gitt julegratiale, har høve til å yde et gratiale tilsvarende en ukes lønn.

Til arbeidere og funksjonærer i stat og kommune er det i år høve til å utbetale julegratiale etter nærmere regler, som blir gitt av henholdsvis finansdepartementet og innenriksdepartementet.

Departementet går ut fra at julegratiale blir gitt i størst mulig utstrekning innenfor den ramme bestemmelsene gir løyve til.»

Hva husker de som var barn under krigen?

Jeg har snakket med Kristian Romsaas fra Frogner som er født i 1935, og Odd Kirkeby som er født i Setskog i 1937, og bodde på Sørumsand de siste to årene av krigen. Kristian begynte på skolen i Frogner i 1942, og Odd begynte på Østby skole (Sørumsand skole) i 1944. Begge husker mange ting fra krigen og fredsåret 1945, men spesielle minner om julen har de lite av.

Kristian forteller at skolegangen under krigen var spesiell. Frogner skole var rekvirert av tyskerne, og det ble derfor holdt skole på bedehuset. Dette var et provisorisk skolelokale, og han husker den første skoletida som dårlig organisert. Læreren de hadde, var en «nazilærer», så samarbeidet mellom skolen og foreldrene var nok ikke godt. Han kan ikke huske at julen ble spesielt markert på skolen, og han kan ikke huske at det var juletreff i Frogner under krigen.

Ovenfor har jeg gjengitt en annonse om juletreff på Østby skole arrangert av Santalmisjonen, men Odd kan ikke huske noen juletilstelning i skolens regi det året han gikk i første klasse.

Selv om butikkene hadde lite varer, fikk barna julegaver. Odd fikk en flott lastebil som en flink snekker på Setskog hadde laget. Kristian husker en spesiell gave som han syntes var veldig fin, et hangarskip og en liten torpedobåt. Torpedobåten kunne skyte i stykker hangarskipet med en treplugg, men etterpå kunne skipet settes sammen igjen. Krigen satte preg på leikene også. Selv om det var lite å få kjøpt i butikkene, var folk oppfinnsomme, og gjennom byttehandel kunne man skaffe seg litt av hvert.

Odds far døde i 1943, og da flyttet han og moren til hennes barndoms-hjem, Kuskerudgården på Sørumsand. Det var pensjonat i huset, og flere tyske offiserer leide rom der, men noen juleminner knyttet til det, har han ikke. Generelt var den store trafikken av tyskere på Sørumsand spennende for ungene. De tyske soldatene hadde sukkertøy som de gjerne delte ut. På Sørumsand var det brusfabrikk, og Odd husker godt brusen derfra. Den var ikke særlig god, sier han.

Mørklagt jul

I jula skal det etter tradisjonen være

mye lys, men under krigen var det mørkt. Det gjaldt strenge blendingsforskrifter, og noe unntak for jula var det ikke. Livet bak mørke blendingsgardiner er blant de barndomsminnene som har festet seg. Kristian forteller at de hadde juletre, men det var uten lys. Dette var ei tid da elektriske juletrelys ikke var blitt vanlig. Stearinlys kunne en ikke få kjøpt, og etter hvert som restene av gamle lys var brukt opp, var det bare tomme lysklyper igjen på treet.

Kristian vokste opp på gård med stort dyrehold av mange slag. Også på Kuskerud hadde de dyr, både ku, gris og høner. Førjulstida med bygdeslakter som kom til gards, og alt matstellet som fulgte med, husker de godt. At alt som ble produsert på gårdene var underlagt streng kontroll, og at kjøtt, egg, poteter, mjølvarer, m. m. var produkter som bøndene ikke kunne disponere fritt, visste kanskje ikke barn så mye om. Men Kristian husker godt at det kom kontrollører for å holde øye med at de ikke holdt unna produkter som det var leveringsplikt på. Når antall høner i hønsehuset skulle telles, kunne en jo skremme dem opp til å flakse litt ekstra. Mange høner som flakser opp samtidig, er ikke lette å telle.

Julen 1945

Krigen var slutt, og det preget selvsagt avisene, men rasjoneringen av de fleste vareslag fortsatte, og myndighetene hadde store informasjonsannonser om rasjoneringsbestemmelsene. Det var ingen selvfølge å ha nok mat selv om krigen var slutt. Her er noen eksempler:

Sørum kommune hadde den 22. desember en stor annonse om utdeling av rasjoneringskort: «I tillegg til rasjoneringskortene blir det utdelt egne kjøpelister for kjøtt som må hentes på Sørumssand Meieri, Frogner Meieri og Herredshuset Nordli på fastsatte dager mellom kl. 9 og 14. «Kjøpelistene for kjøtt utlevere mot forevisning av gyldig kjøttkort.»

«Skogsarbeidere kan søke om tillegg på mel og brød på vanlig skjema attestert av arbeidsgiver».

«Samtidig gjøres det oppmerksom på at det er nytteløst å sende inn søknader om skotøy, da alle anvisninger er delt ut.»

«Ny rasjon av spisesjokolade, drops, m. v.

I tida inntil 31. januar 1946 kan det kjøpes og selges spisesjokolade, drops, m. v. til en verdi av kr. 1,65 pr. kilo»

Appelsiner:

«For spanske appelsiner som nå skal deles ut, er prisen fra detaljist kr. 1,65 pr. kilo med tillegg av frakt og assurance som måtte overstige 5 øre pr. kilo.

Prisdirektoraret, Oslo, den 13. desember 1945.»

Dette var nok en begivenhet for i krigsårene var det ikke import av frukt.

«Tobakksrasjonen

For tidsrommet 15. desember 1945 – 19. januar 1946 er rasjonen for menn fastsatt til 300 gram røyketobakk eller tilsvarende mengder andre tobakksvarer og for kvinner til 120 stykker sigaretter.»

Forsynings- og gjenreisningsdepartementet hadde mange annonser før jul, og disse overskriftene viser at det nå begynte å komme importerte varer i butikkene:

«Salg av amerikansk statsinnkjøpt skinnskotøy».

«Salg av importert kjøtthermetikk».

«Salg av lys sirup».

Alle disse varene krevde gyldige rasjoneringskort. Men det var ett unntak fra rasjoneringen:

Rasjoneringsfrie engelske sigaretter. Blant disse var «Monarch» som Skøyen Tobakksfabrik hadde rett til å fremstille med varemerket «Monark». I Forsyningsdepartementets kunngjøring står det: «Fabrikken har ved imøtekommenhet gitt samtykke til at de engelske sigaretter kan selges her i landet».

Telegram- og telefontrafikken i julen: (Fra en kunngjøring)

Innenlands tillates bare livsviktige rikstelefonsamtaler 24/12 kl. 17.00 til 26/12 kl. 6.00 og 31/12 kl. 17.00 - 2/1 kl. 6.00»

Jeg tar også med noen rubrikkannonser:

«Kanin og viltskinn kjøpes. Joh. A. Lundgren, Oslo.»

Mange av dem som var barn under og like etter krigen, husker nok luer og muffer av kaninskinn.

«Ekornskinn kjøpes. Aksel Solvang, Løken»

«Gode pike-beksømstøvler, str. 36, byttes i ull. Eksp. Anviser.»

Fester og arrangementer

På dette området hadde det skjedd en stor forandring. Nå var det igjen tillatt med dans, og det avrettes dansefester rundt om på bygdene nesten hver dag fra 2. juledag og til 2. januar. Arrangørene var ungdomslag, idrettslag og politiske foreninger.

Men knappheten på mat var synlig: «Damene tar med smørbrød og kopper» var vanlig i annonsene.

Blaker Ungdomslag hadde to fester i julen dette året, medlemsfest 2. juledag og jubileumsfest 30/12 (6. juledag).

Sørum Bygdeungdomslag hadde fest på Bingsfoss Kafé 4. juledag med buss fra Frogner og Vølneberg. «Alle velkommen».

Det var selvsagt også mange juletrefester, og de var ikke bare for barn:

«Blaker Sanitetsforening

Innbyr til juletrefest for gamle på Haugtun skole fredag den 4. januar kl. 16.

Alle kretser innbys.

Medlemmer bes medbringe smørbrød. Hjertelig velkommen.»

De neste årene ble det etter hvert slutt på rasjoneringen, og etter noen år begynte vi å få et overflodssamfunn. De som hadde strevd for å skaffe det mest nødvendige av mat og klær til familien, og sørget for at julen ble en fin høytid også i de mørke årene, fikk oppleve en overdådighet som ingen kunne tenkt seg før krigen.

Hvis du som leser denne artikkelen, ønsker å vite mer om hva som sto i avisene, så er de fleste gamle aviser nå digitalisert av Nasjonalbiblioteket. De digitaliserte avisene kan en søke opp på datamaskin og lese dem hjemme. Men for noen aviser er det begrenset tilgang, og da må man oppsøke et bibliotek for å få lese dem.

Åpningsstevnet på Bruvollen i juli 1953. Defilering på den nye banen. Foto:Sorum fotosamling.

Jubileumsboka til Blaker Idrettslag

Av Anne-Marie Lund

Lørdag 10. september i år markerte Blaker Idrettslag sitt 100 - årsjubileum med familiedag og mange aktiviteter på Bruvollen, lagets egen arena. Hele bygda møtte opp og feiret idrettslaget og åpningen av nyrenovert klubbhus. Det ble en flott dag som fikk en perfekt avslutning da A-laget seiret over AFSK Fotball!

I anledning jubileet skal det også utgis ei jubileumsbok. Jon Wiik, kjent sportsjournalist med sterk tilknytning til Blaker Idrettslag, har holdt på med boka i halvannet år. Da Sorum-Speilet treffer ham på lagets møterom i november, forteller han at jobben har vært krevende, men veldig interessant og morsom!

Beklager sterkt at boka er forsinket

-Boka burde vært klar til salg før jul i år, og jeg er veldig lei for at det ikke ble mulig, sier Jon og rister beklagende på hodet. Forklaringen er at jeg har stadig blitt avbrutt av andre prosjekter jeg er involvert i, som Stomperud Magasinet og boka om Blakerdialekten. Det har nok gått med minst et halvt arbeidsår på disse tingene. Men det er ingen unnskyldning. Jeg har vært tidsoptimist, og det straffer seg.

Jeg var med på å lage jubileumsboka til Blaker IL da laget fylte 50 år. Da planleggingen av denne boka startet, var vi inne på å «skjote på» de tidligere utgivelsene, slik det ble gjort til 75-årsjubileet. Men jeg ønsket en modernisering, både når det gjelder innhold og

form. Det har selvfølgelig tatt tid. Nå når jobben snart er gjort, betyr det mye for meg å vite at boka er så god den kan bli. Den skal ikke preges av venstrehandsarbeid på slutten. Til BILs årsmøte i mars skal den være ferdig hvis ikke noe helt uforutsett skjer!

Ei letlest bok

- At boka får en utforming som gjør den lett å lese og bla opp i, har vært viktig. En mer moderne språkdrakt gjør den også lesevennlig.

Boka inneholder masse bilder og faksimiler, særlig fra «Indre Akershus Blad». Noe vil folk kjenne igjen, men her kommer også stoff som mange ikke har sett før. Det er få av de ca. 400 sidene som består av bare skrift.

Det er blitt mer fokus på personer som har betydd mye for laget. Blant annet

blir det «miniportretter» av ca. 20 av de beste idrettsutøverne i lagets historie. Flere ledere og trenere er også behørig omtalt, som for eksempel Hans Schea fra Fossum. Han ble lagets første formann i 1922. Jon sier at han har hatt utrolig mange artige møter med folk som har bidratt underveis, hyggelige folk som han ikke hadde pratet med på lenge.

-Mange er glimrende fortellere med god hukommelse, og jeg garanterer at det blir mye å le av! Her er anekdoter og minner fra skirenn, friidrettskonkurranser, håndball- og fotballkamper i skjønn forening.

Innimellom de lengre tekstene bryter vi opp med «funfacts». Visste du for eksempel at Grete Waitz har banerekorden på 800 m på Bruvollen? Eller at det ble satt en verdensrekord

Dugnadsarbeidet på Bruvollen startet med stubbebryting. Foto: Sørum Fotosamling

på Bruvollen på 70-tallet i diskos for 14-åringer?

Takket være samarbeidet med Kathrine Liabø i Styrk Profil, har vi fått til en tidsriktig og veldig tiltalende presentasjon av stoffet, sier Jon Wiik fornøyd.

Idrettslagets «gullskatt»

-Hvor kommer alle bildene og avisutklippene fra? undres vi. Slikt har jo en tendens til å havne i papirinnsamlinger og andre steder der det er tapt for alltid.

-Her skal du se, sier Jon, og trekker fram en haug med permer fra et skap. -Dette er noen av de permene Odd Skullerud overrakte styret da laget feiret 80 år. Han hadde samlet avisutklipp, bilder, rennprogram m.m. helt fra 1920-åra og fram til jubileet i 2002. Det er til sammen 11 permer med klubbhistorie! Så heldige vi er som har tilgang til noe sånt, det er gull verdt! Disse permene er grunnlaget for det jeg skriver om 1900-tallet i boka, og jeg håper inderlig at de blir tatt godt vare på framover. Det er både idrettshistorie og bygdehistorie, understreker Jon, som legger til at et av hans mål er at boka også skal gjenspeile lokalhistorien til bygda Blaker. I ei slik lita bygd er de fleste med på det meste av det som skjer, og kjenner godt til hverandre. Derfor har Jon skrevet mye om dugnader og felles opplevelser som har knyttet folk sammen.

Fra splittelse til samhold

Under krigen hadde idretten, i hvert fall tilsynelatende, ligget nede. Det foregikk imidlertid mye illegal idrett, også i

Blaker. Et avsnitt i boka handler om den vanskelige tida med idrettsstreik og sterke motsetninger mellom folk, om hvordan noen tok risikoen og arrangerte stevner og samlinger selv om det egentlig var forbudt. Dette temaet er ikke omtalt i de tidligere bøkene om idrettslaget, så det blir spennende lesning.

Etter krigsårene var det mye som måtte repareres, både i bokstavelig og overført betydning.

«Bygda bygde Bruvollen» er tittelen på et av kapitlene i boka, og det handler om det tiåret som kanskje er det viktigste i idrettslagets historie, nemlig perioden 1945-1955, forteller Jon.

-I disse ti avgjørende årene ble samholdet mellom folk i Blaker tydeliggjort ved at de tidligere lokale klubbene, Fjuk Sportsklubb og Blaker Idrettslag, fusjonerte. Sammenslåingen skjedde formelt 1. nyttårsdag 1951. Så ble det planlagt et moderne og flott felles anlegg på Bruvollen, inkludert et flunkende nytt samfunnshus. Bare tanken på at noe slikt kunne være mulig, var helt uaktuelt før krigen. Blaker Travselsskap var også med på dette. Travbanen omkranser løpebanen og fotballbanen, og skaper et spesielt miljø med mye aktivitet.

-Tenk hvilken betydning hele dette anlegget totalt sett har hatt for bygda i alle årene etterpå! Dette var altså mulig, takket være en ubeskrivelig dugnadsånd fra hele bygdefolket – på toppen av alt i en tidsepoke da folk flest hadde nok med

å komme til hektene etter fem dystre år med krig og elendighet!

Jon Wiik mener at dugnadsarbeidet var enestående, og har dokumentert det grundig i tekst og bilder. Vi kan bare se fram til å lese om det! Her blir det oppfriskning av minner for den eldre generasjon, og de som ikke opplevde denne tida, får vite mye de ikke visste fra før.

Idrettslaget i et nytt århundre

Selv om mye av innholdet er historisk og handler om «gamle dager», kommer det fram i boka at Blaker Idrettslag er en livskraftig hundreåring.

-Her har jeg fått veldig god hjelp av de andre i komiteen, som består av Elin Vikane, Lasse Granheim og Kjersti Dahl. Å lage denne boka er ikke noe sololøp fra min side! understreker Jon.

Elin Vikane, leder i jubileumsåret, forteller om aktiviteter som er satt i gang i senere tid, som stolpejakt og ungdomskafe, dessuten om hvordan laget jobbet under pandemien. Kjersti Dahl beskriver det uvurderlige arbeidet som den flittige pensjonistgjengen utfører. Dessuten skriver Pål Thoreid om A-laget i fotball og den innholdsrike «reisen» de har hatt etter århundreskiftet.

Det er altså mye å glede seg til når boka blir til salgs utpå nyåret.

Føler meg privilegert som har fått jobbe med dette

Av Anne-Marie Lund

Hvem skulle skrive boka om Blaker Idrettslag, om ikke Jon Wiik? Ikke bare har han vært medlem siden 1961 og aktiv på friidrettsbanen i mange år. Han har skrevet om blakeridretten i mange sammenhenger før, og er pensjonert journalist som fremdeles har skrivekløe. Han er beskjeden på egne vegne, og vil heller snakke om boka enn seg selv. Men litt går han med på å dele med Sørumspeilets lesere!

Jon Wiik har funnet mye spennende om Blaker Idrettslags historie i disse permene fra Odd Skullerud. Foto: AM Lund

Sportsidiot og avisleser

-Jeg var sportsidiot da jeg var guttunge, ler Jon Wiik, og bedyrer at det er han ikke lenger.

-Nå er jeg veldig avslappet, og trenger slett ikke å se og høre om alt som foregår på idrettsarenaer rundt omkring. Han har fått med seg mye av slikt, etter å ha vært journalist med sport som hovedområde hele sitt yrkesliv. Det var nettopp det han drømte om i oppveksten på Hellene i Blaker.

-Vi hadde Indre og Morgenposten hjemme, og jeg finleste det meste, særlig sportssidene. Etter hvert abonnerte jeg også på «Sportsmanden», som kom et par ganger i uka. Interessen delte jeg med min gode venn, Oskar Hellene, han var minst like opptatt av idrettsprestasjoner som jeg. Aldersforskjellen på ca. 40 år betydde ingenting når vi diskuterte skirenn og skøyteløp. Oskars store helt var langrennsløperen Harald Grønningen, mens jeg beundret Toralf Engan mest av alle. Skihopping fascinerte meg veldig, men jeg har aldri våget å sette utfor en hoppbakke sjøl!

Fantasien ble til virkelighet

Jon oppdaget tidlig at det var moro å skrive om sport også! Hjemme ved kjøkkenbordet lagde han «avis» helt for seg selv. Han delte skriveblokkarket opp i spalter, lagde fengende overskrifter og befolket arket med fiktive utøvere som konkurrerte i et univers skapt av skribenten. Både folk og steder fikk navn som Jon fant på, og ord og uttrykk hadde han inne etter all avislesingen.

I arbeidsuka i 8. klasse ble leken til alvor. Da fikk han være på Sørumsand-kontoret til Indre Akershus Blad, og det ble sannelig en notis på forsida signert Jon Wiik.

-Klart det var stas å se noe jeg hadde lagd på trykk, smiler Jon. Redaksjonen var åpenbart fornøyd med ungdomsskole-eleven, for han ble frilanser og sommervikar i «Indre» til han var ferdig med gymnaset.

Allsidige interesser

Den unge «sportsidioten» satt ikke bare inne og skrev og fantaserte. Han tilbrakte mange timer i barndom og ungdom med trening på Bruvollen og var ute og konkurrerte i friidrett, der han ble en dyktig utøver. I jubileumsboka kan vi lese mye om «Stall Harnes» og friidrettsmiljøet i Blaker på 60- og 70-tallet, som Jon var en del av. Både sprint og lengde var øvelser han likte, men som 14-åring presterte han 8,8 på 60 m hekk i et stevne hjemme på Bruvollen. Etter det ble hekkeløp spesialiteten. Han vant mange kretsmesterskap og satte flere rekorder de neste årene. Hans personlige rekord ble satt i 1969, med 16,2 på 110 m hekk.

Ikke nok med det: Han ble valgt inn i styret for friidrettsgruppa da han var 13 år, og i tenårene var han i tur og orden sekretær, kasserer, oppmann og trener for de yngste.

Samtidig var han ivrig og utholdende medlem av Blaker Skolemusikkorps, her var han med i hele 10 år. Vi skjønner at denne karen var i stand til å ha mange baller i luften, og var levende interessert i mange ting!

Sportsreportere, B-laget i journalistverdenen?

-Jeg var ganske sikker på at jeg ville bli journalist, og etter et flott år på journalistlinja på Nordiska Folkhögskolan i Kungälv, var jeg overbevist, sier Jon. Året etter, i 1971, kom jeg inn på Norsk Journalistskole i Oslo. Her møtte jeg andre studenter med vidt forskjellige oppfatninger og ambisjoner. Mine meritter som sportsjournalist ble ikke så høyt verdsatt i dette miljøet, man skulle helst skrive om kultur eller politikk – de viktige tingene i verden. Sportsjournalistikk var noe annenrangs, ja, egentlig ganske meningsløst! Noen ganger var jeg nesten flau over å si hva jeg holdt på med. Det har jeg kjent på senere også, for selv om jeg har jobbet med annet enn sport innimellom, er jo det min identitet som journalist. Så til slutt måtte jeg spørre meg selv: Hvorfor skal jeg være flau over å drive med formidling av et tema så veldig mange mennesker er opptatt av og har glede av?

Jeg har vært privilegert som har fått skrive noe som jeg vet mange gleder seg over å lese, sier Jon Wiik bestemt. - Og jeg er jo veldig interessert selv også da, selv om jeg slett ikke er sportsidiot lenger, legger han til med et smil.

Et mangfoldig og variert yrkesliv

I løpet av de omtrent 40 årene Jon Wiik har vært journalist i A-pressen (nå A-media), har han stort sett gledet seg til å gå på jobben. Han har vært sportssjef i Romerikes Blad i to perioder, og på pressegruppens Oslo-kontor (nå ANB) i to perioder, han har dekket utallige stevner, kamper og mesterskap i forskjellige idretter i inn- og utland. Han har vært til stede under tre vinter-OL, tolv VM på ski, åtte EM- og sju VM i friidrett, ofte som teamleder for A-pressens utsendinger.

-Det absolutte høydepunktet var OL på Lillehammer, da var jeg teamleder for 90 medarbeidere, og alt klaffet de ukene. Miljøet var godt, stemningen var god og det var rett og slett bare moro, selv om det var hektisk, forteller han, og gjentar:

-Jeg har vært privilegert! Jeg har fått treffe så mange fine folk, og vært med på så mye artig. Det har vært travelt til tider, deadlines som nærmer seg, stressende perioder, men aldri kjedelig. Ikke en dag har vært lik den andre!

Pensjonistlivet

Det er lett å tenke at overgangen til pensjonisttilværelsen ville bli vanskelig når man har vært så glad i jobben sin. Men det har gått fint, Jon har fortsatt mer enn nok å drive med. Her i bygda er han nok mest kjent som redaktør av Stomperud Magasinet. Nysgjerrighet og kreativitet er egenskaper han får bruk for her også. Alltid har han noe på blokken som kan være interessant for leserne, og han viser at han kan skrive om mye annet enn sport. Han har bidratt med stoff til Sørumspeilet og vært koordinator for boka om Blaker-dialekten, for å nevne noe.

-Da jeg ble pensjonist, lovet jeg meg sjøl at alt jeg skulle gjøre heretter, skulle være lystbetont. Å lage jubileumsboka om BIL har absolutt vært det, selv om jeg kjenner på tidspresset nå, fastslår han.

Og vi er mange som tenker at den som venter på noe godt, venter ikke forgjeves!

Rettelser og ekstra opplysninger til Sørums bygdebok bind 6.

Fra Per Otto Asak

Vedrørende Dorte Larsdatter Kvevli - bind 6, side 308:

Sørums bygdebok bind 6, side 308 har en feil angående Dorte Larsdatter Kvevli, som i følge bygdeboka skulle være død før 1647. Det var hun avgjort ikke. Jeg kan sitere noe fra Torkel Rønold Bråthen i Romerikstun årbok 1992 side 181: «Nå kan innførselen Dorette Quefflens arfuinger i 1647 synes litt merkelig. Det kan jo virke som hun er død, men nei, det er nok bare for å understreke at det ikke er hun som har odel, men hennes barn. Faktum er at det bare er Dagfinn og Brynild Torbjørnsønner som arver Kvevli og ikke også Torstens barn".

Som bygdeboka riktig har fått med seg var Dorte først g.m Torbjørn Dagfinnsen, d.ca. 1639, og siden før år 1644 med Torsten Pålsen. Tingbøkene er en viktig kilde fra 1600-tallet, der de finnes. For Nedre Romerike er de ganske fylldige. Mye av informasjonen er til og med blitt transkribert av folk i Romerike Historielag.

Dorte opptrer som et viktig vitne i Nedre Romerike Tingbok 12 folio 16b. Der forteller hun som vitne at hun var ung da hun reiste fra sine foreldre på Hogset der hun var født. Hun opplyste at hennes far på den tid brukte både Hogset, Åneud, Fjuk og Grøtli. Dortes alder opplyses å være 80 år gammel 1681.

I Tingbok nr. 15 folio 112b er Dorte imidlertid opplyst å være 87 år 1684. Det gjelder hennes vitnemål i en sak mellom Hogset og Fjuk. Der forteller Dorte at da hun var hjemme hos faren kjørte han tømmeret fra Bingsfossen ned til Toreid sag.

Bygdeboka har fått med seg at Lars var bruker av Hogset ca 1600-1643. Det kan regnes som ganske sikkert at Dorte var hans datter. Siden Lars var leilending på Hogset så eide han i tillegg en part i Ånnerud. Dorte hevdet i sitt vitnemål at faren brukte Ånnerud (kanskje en part?).

Hele denne historien fører oss inn i en slektskrets som fører til at jeg kan fremme en hypotese om Dortes andre mann, Torsten Pålsen. Mye tyder på at han er sønn av Pål Ånnerud. Dette kan jo føre til at Dorte og Torsten var i slekt. Siden vi vet så lite om inngifter tidlig på 1600-tallet blir det umulig å forklare et mulig slektskap mellom Dorte og Torsten. Etter loven hadde ikke slektninger nærmere enn 4. ledd lov til å gifte seg. På 1700-tallet vet vi at søskenbarn har giftet seg med hverandre i noen bonde-slekter. I sånne tilfeller måtte de ha Kongebrev. Det finner vi eksempler på i Frogner anneks til Sørumspeilet.

Blaker Skanse med «Uglehaugen» som en trekledd fordypning nå.

Haugfolket i «Uglehaugen». Juleeventyr 1944

Fra John Morks bok «Den eventyrlige Skansen».

Dette eventyret ble skrevet av John Mork for studentavisen «Facett» i 1988 i forbindelse med at den store jordryggen, som ble kalt «Uglehaugen», ble jevnet ut med bulldoser. Da ristet en del av husene oppe på Skansen slik at de som bodde der ikke torde å være inne mens arbeidet foregikk.

Haugkjerringa ristet på seg og måtte holde den ene hånden for øynene med det samme hun kom ut i den gnistrende stjerneklare vinterkvelden, med en stor blank måne hengende over åskammen i øst. Det er rart med det, en blir litt lysredd og ulaga av å bo inne i en leirhaug noen hundre år. For hun begynte å bli styggelig gammel nå, haugkjerringa, hun hadde for lengst kommet ut av tellinga når det gjaldt år. Hun var i alle fall bare ungjenta under det store leirfallet da hele det digre jordet falt rett ned og leirmassene i bunnen ség ut i elven. Den første kirken i bygden, som lå oppe i bakkene mot nord, gikk også med den gangen, men i sør ble en stor topp stående igjen, og lenger østover ble det en bratt skrent som seinere ble kalt «Jomfrubakken». Det ble en stor innsjø langt oppetter dalen, så hus og jorder sto under vann i lang tid, før elven endelig fant et skikkelig nytt far gjennom leirsuppen. Mange var det nok som den gangen undret seg over at «Ulvehaugen» ble stående igjen midt i leirfallet, at haugfolket bodde der inne og holdt det hele på plass var det nok ingen som tenkte på. De vise uglene, som titt satt og «hua» i de store

bjørkene på toppen av haugen, hadde nok en anelse, men de tidde klokelig med det.

Ja, det var gått mange hundre år siden den gangen, og haugkjerringa hadde sett store forandringer rundt seg. Mye ståk var det til sine tider med alt det menneskene drev med. Verst var det da de fant ut at de skulle bygge en festning oppe på den åsen, som støtt hadde vært i vegen for ettermiddags- og kveldssolen for haugfolket. Digre trehus kom opp med mye banking og styr, og i år etter år fraktet bøndene i vid omkrets jord og stein til vollene rundt anlegget. Sommer som vinter knirket det støtt i kjerrer og sleder bak prustende gamper. Til slutt ble det fraktet fram digre tømmerstokker, som ble stablet på toppen av vollene, og så toget ungdommer i uniform, under ledelse av offiserer med mye krimskrams på sine uniformer, inn på den nye Skansen.

Og årene gikk som før, men nå måtte alle som skulle østover eller vestover med ferjen over Blakersund gjennom de smale portene på festningen. Av og til ble portene stengt, og det knallet og ble skutt litt med kanoner. Særlig

en gang var det livlig, da en annen flokk soldater skjøt tilbake fra borte ved kirken. Det gikk litt hardt ut over kirken også den gangen, men det var ikke den kirken som sto der nå, nei, den ble bygget for bare om lag et halvthundre år siden. Og skytingen gikk fort over, så var alt stille igjen.

Ja, disse menneskene var rare. Etter et par hundre år var tømmerstokkene på vollene råtnet ned, og da dro soldatene sin veg også. Og etter hvert som bøndene skulle bygge seg nye møkkakjellere, begynte de å hente tilbake steinene de hadde fraktet fram, og snart lå bare jordvollene igjen.

Så var det rolig der oppe i temmelig mange år, men menneskene fant stadig på noe nytt andre steder. Et år kom det mange karer med vide svarte hatter, store barter og snus i underleppen, og de gikk løs på bakkene langs elven med hakker, spader og trillebårer. Etter at de hadde rotet fra seg, dro de ut to blanke strenger, og snart tok lange tog av svarte vogner til å kjøre fram og tilbake på disse strengene. I den ene enden av hvert slikt tog, var det ei vogn som prustet og peset, og hadde en høg

skorstein som sendte ut store skyer med svart røyk. Og verst av alt var at hele «Uglehaugen» ristet hver gang disse beistene fór forbi, det var ikke ro å få verken dag eller natt.

Hesteløse vogner kom etter hvert også etter vegene, med mye bråk og vond lukt, og snart begynte vel bøndene å pløye og harve uten hester også, kjente hun dem rett. Mye bråk hadde det vært ellers også, som for om lag to dusin år siden, da de tok til å sprengte opp stein ute i den trange fossen i elven, samtidig med at de bygde et kraftverk lenger oppe. Huff, hvor det dundret og smalt både seint og tidlig.

Ungdom kom. Det var ellers om lag på denne tiden at det også skjedde noe oppe mellom vollene igjen. Ungdom fra hele landet flyttet inn i de gamle militærrommene, de kom der for å lære seg kurvfletting, smiing og mye annet. Atter ble det liv på gamle Skansen, flere nye hus kom opp like på kanten, og en dag ble det til og med laget en skibakke med fartsoppbygg av tømmer. Haugfolket fikk unnarennet og sletta like framfor utgangen sin, men det fikk nå så være. Det var fint at det ble litt bevegelse i den trøtte bygda igjen.

Mørke tider. Ja, det var mye som flimret gjennom tankene til haugkjerringa der hun sto og så seg omkring. Det ble helst hun som måtte gå ut, og hun brukte å ta seg noen turer hvert år for å følge med litt i hva som hendte. Men de siste vintrene hadde alt vært så underlig; menneskene hadde vært så annerledes, så redde på en måte. Og når de var inne og slo på lyset, så dro de samtidig ned svarte gardiner for alle vinduene så ikke ei lysstrime kom ut. Av og til hadde det dukket opp flokker med grønnkledde soldater, men de hadde ikke fått noe innpass på Skansen igjen. Der var det fortsatt de unge, lærevillige guttene som holdt til.

Nå fant haugkjerringa fram til vassåren like ved skibakken, der skanseguttene hentet drikkevannet. Så fulgte hun den hardtrampete stien der de daglig slet seg opp med de tunge vassbøttene. Og vel oppe på kanten var det heller ikke i kveld et lys å se. Det var ikke det at det gjorde henne noe, hun så det hun ville se, både inne og ute, men noe rart var det.

Det hørtes sang fra «kommandantboligen», så la oss med menneskeøyne se hvorledes det egentlig sto til på Skansen denne kvelden.

Krigsjulen. Inne i peisestua, bak de nedrullete gardinene, var det fint pyntet med granbar og lys.

Og rundt et pyntet grantre midt på gulvet gikk husmoren og 5-6 unggutter, holdt hverandre i hendene og sang «Glade jul, hellige jul ...». Avrivningskalenderen på veggen viste 24. desember 1944.

Det var guttene fra de tre nordligste fylkene i landet som hvert år feiret jul på skolen, så «mutter» var vel vant med å stille i stand til høytiden for en takknemlig flokk. Det var ikke råd å tenke på å reise hjem i juleferien når turen tok en uke eller mer hver veg. Særlig de siste fire årene hadde det vært problematisk å reise; riktignok gikk det nå jernbane helt til Mo i Rana, men så måtte en ha reisetillatelse for hver tur, og det trengtes grenseboerbevis både øst og vest.

Nei, det var nok best å holde seg i ro, og trass i de vanskelige tidene hersket det en munter og optimistisk stemning på Skansen denne julekvelden. Det var noe ekstra med denne julen, alle skimtet liksom et lys i enden på den svarte tunnelen.

God julemat hadde de fått, som vanlig, ribbe av selvoppalpe griser, med selvdyrkete poteter og grønnsaker til. Og gode nyheter kom det daglig i den siste tiden. En radio, som et par av elevene hadde laget, var plassert i et klesskap heime hos en av lærerne. Og flere ganger i døgnet varslet de tunge drønnene i høretelefonene at nå var de norske sendingene fra London på luften. Og røsten fra London ble mer oppglødd for hver dag som gikk. Optimistisk var også tonen i kong Haakons julehilsen til det norske folk i år, så alle begynte så smått å håpe.

Tyskerne var på vikende front både øst og vest i Europa, allierte bombefly hamret løs på byene i Tyskland natt etter natt, og i Norge var nærmere en halv million tyske soldater låst fast av stadige sabotasjeaksjoner. Lengst i nordøst var deler av Finnmark befridd av Den røde arme, men alt var avsvidd av tyskerne under retretten. Ingen av guttene på Skansen denne vinteren hadde folket sitt i denne delen av Nord-Norge, det var en fra Alta, men så langt ville nok ikke de tyske herjingene komme før det hele var over. Alt i alt, dette måtte være den siste krigsjulen her i landet, så litt grunn til å glede seg var det midt i all elendigheten.

Det var dårlig stelt med frukt og juleknask, men husmora hadde i alle fall fått til noen julekaker og spart sammen noen ekte kaffebønner, så ei ordentlig kosestund ble det ut på kvelden. Hun smilte for seg selv, «mutter», der hun kom med brettet fra kjøkkenet, det var alltid moro å overraske guttene med noe godt. Og ellers så hadde hun hørt at det knaket i loftstrappen, han var på plass i kveld også, «kapteinen». Men hun sa ikke noe om det til guttene, var ikke verdt å ødelegge julestemningen med slikt som disse ungdommene helst ikke trodde på.

Julestjernen og alle de andre stjernene lyste, og månen gikk på sin ferd over nattehimmelen. På Skansen og i hus etter hus gikk folk til ro etter en stille kveld bak blendede ruter, og i sikker forvissning om at neste jul skulle de feire i et fritt Norge. Alle sov kanskje ikke like godt av samme grunn, men det er en annen historie.

Og haugkjerringa? Ja, vi glemte nok henne da vi stoppet opp på Skansen. Men hun fortsatte på sin usynlige vandring rundt i bygda, og var sikkert forlengst tilbake i haugen sin. Lite skjønte hun av det hun så, og ennå mindre hadde hun skjont om hun hadde sett ut over verden og sett hva menneskene gjorde mot hverandre.

Ps. 1988

For de som ikke vet det, «Uglehaugen» er ikke mer, i alle fall ikke hva den var. Den ble jevnet ut for noen år siden. Det ble verre og verre for haugfolket etter hvert som tiden gikk, de fredelige kyrne som brukte å beite på haugen ble borte, digre traktorer og skurtreskeere ble mer og mer nærgående. Men de holdt ut, haugfolket, helt til bulldoseren kom, da pakket de sammen og flyttet. Og alle som var på Skansen på den tiden, kan sikkert fortelle om hvordan alt skaket og skalv da de dro!

Hensikten med planeringsarbeid er at det skal bli lettere å dyrke jorda. Men det viste seg å være en vannåre i terrenget akkurat der «Uglehaugen» hadde ligget, så der var det ikke mulig å komme utpå med noe slags motorisert redskap. Der haugen en gang var, ligger det nå et område med krattskog. Så da må en jo kunne si at haugkjerringa tok siste stikk.

Julelunsjen

Tekst og foto: Randi Fjørstad

Den 3. desember samlet historielaget sine gode hjelpere til lunsj på kroa i Lørenfallet. Det er mange som gjør en frivillig innsats for laget gjennom året, og mange som har gjort det gjennom mange, mange år.

En av dem som historielaget ønsket å gjøre litt ekstra stas på denne gang er Bjørn Tveit, for hans mangeårige arbeid med å holde turstiene langs Glomma tilgjengelige for glade turgåere. I tillegg er han en super «vaktmester» for laget på Vølneberg gamle skole.

En annen som fortjener rosende ord og en liten oppmerksomhet er Lillian Mobæk, Sørumspeilets eminente korrekturleser. Og ikke bare det, Lillian har ansvaret for den fine hjemmesiden til historielaget, og passer på at den er godt oppdatert til enhver tid.

En stor takk til begge to!

Anne-Marie Lund overrakte blomster til Lillian Mobæk på vegne av redaksjonen.

Elin Mørk overrakte oppmerksomheten til Bjørn Tveit på vegne av styret.

KALENDER 2023 er her

*Denne gang med mange fine
bilder fra landbruk i gamle
Sørum.*

Gå til vår hjemmeside
www.blakerogsorumhistorielag.no
for å få informasjon om hvor den kan
kjøpes.

Jakten på fortiden

Tekst og foto av Tom-Arne Ullersmo

Til dette nummeret av Sørumspeilet har jeg valgt et av mine aller siste funn, en mynt funnet under metallsøking på Gran Gård i Frogner den 17. oktober i år.

Mynten er en 1-pfennig fra ca. år 990-1035. Det er en av de mest vanlige «vikingmynter» vi kan finne, men morsom å finne allikevel. Materialet er sølv, størrelsen 17mm og vekt drøyt 1 gram.

Myntherren til denne pfennigen (den som hadde rett til å prege mynten i en stat) var Otto III og Adelheid (sønn og farmor). Myntstedet er Goslar, som er en liten, vakker bindingsverkby litt sør for Hannover, i den tyske delstaten Niedersachsen. Gamlebyen i Goslar står på Unescos liste over verdens kulturarv.

Rettelse og tillegg til artikkelen «Da makuleringsmaskinen var et bål i fjæra», som sto i forrige nummer av Sørumspeilet (nr. 3-2022)

Av Randi Fjorstad

Rettelse:

I ovennevnte artikkel om bank i gamledager, under avsnittet som heter «Sørums Sparebank kom først» (på side 17), har jeg kommet i skade for å skrive at Sørums Sparebank en periode hadde lokaler i Fru Lena Natvigs hus. Riktig betegnelse skal være: Lena Nøviks Hus i Lørenfallet.

Tillegg:

En observant leser, Kåre A. Bøhler, har gjort meg oppmerksom på at Sørums Sparekasse (forløperen til Sørums Sparebank) hadde tilhold i gamlebygningen på gården Negarn Bøler fra stiftelsesåret 1851 til den ble omorganisert til

sparebank 11 år senere (i 1861). Den nyopprettede Sørums Sparebank ble flyttet til Sørvald.

I Sørums bygdebok, bind I, side 466, står det et bilde av gamlebygningen på Negarn Bøler. På trappa sitter det to små barn. Det er Kåre A. Bøhler og hans søster Liv som sitter der i 1958, hhv. fire og to år gamle. Kort tid etter at bildet ble tatt, ble bygningen revet og nytt våningshus bygget.

I 1851 var det Erik Enersen Bøhler som eide Negarn Bøler. Han var en av initiativtakerne til Sørums Sparekasse og ble sparekassens kasserer. Da sparekassen ble sparebank og flyttet til Sørvald, flyttet Enersen Bøhler med. Han virket som kasserer i 22 år.

Kåre A. Bøhler (tidligere leder av historielaget) bor fortsatt på gården Negarn Bøler, men nå som kårman i egen leilighet, men med familien rundt seg. Datteren Ida Marie Bøhler har overtatt gården, og bor i andre enden av huset med sin familie.

Takk til våre sponsor:

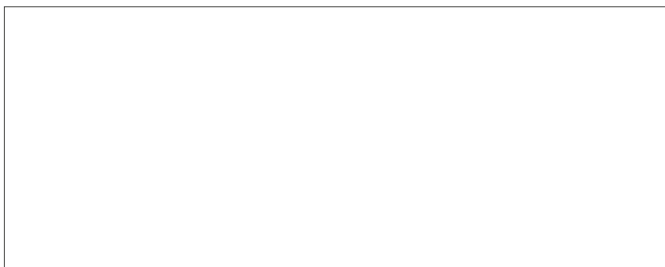

// For deg og lokalmiljøet

rsbank.no

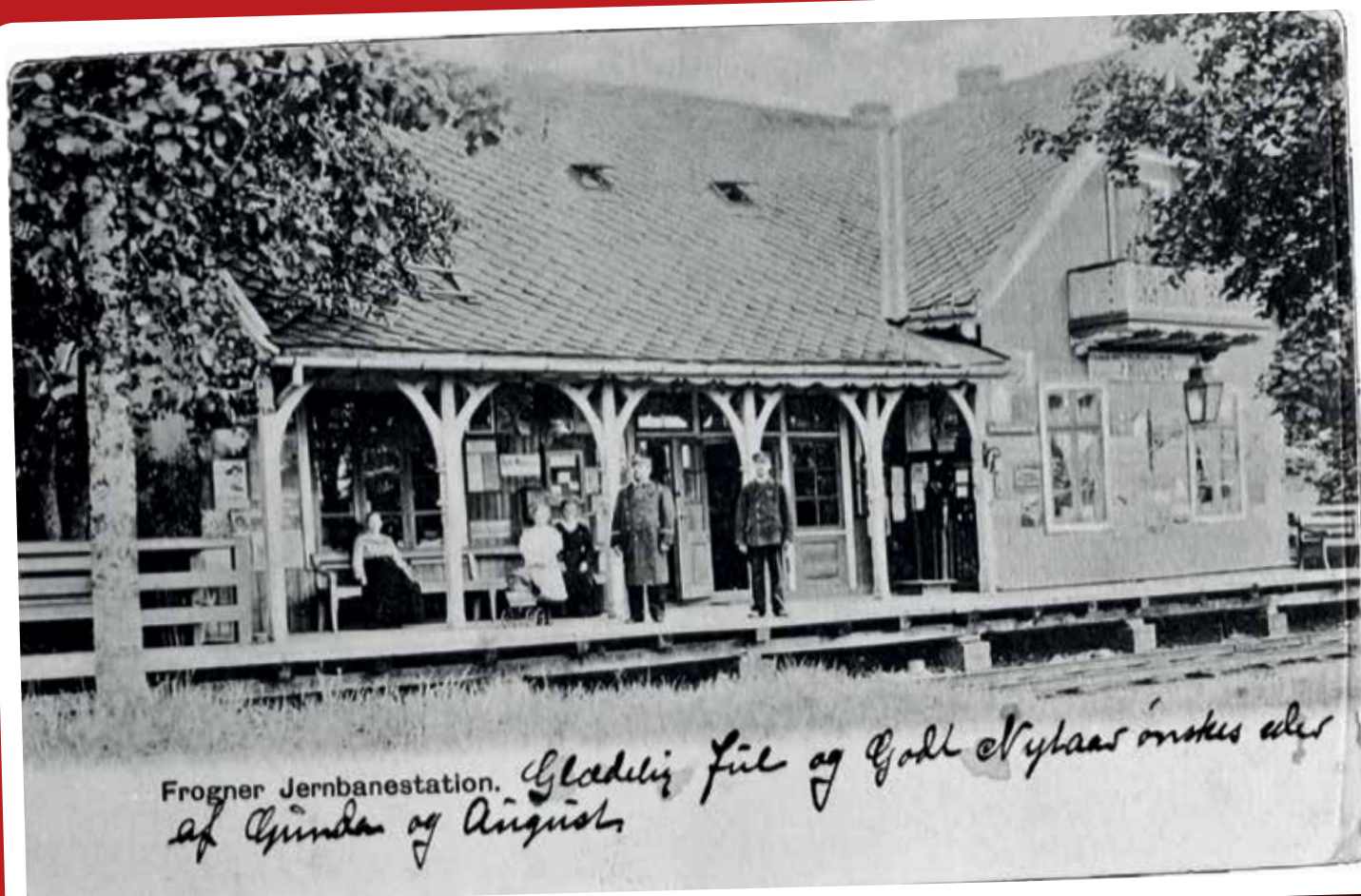
SØRUM-SPEILET

RETURADRESSE:
BLAKER OG SØRUM
HISTORIELAG
POSTBOKS 82
1924 SØRUM

ISSN 1894-8154

**Styret i Blaker og Sørum Historielag
ønsker alle leserne en riktig god jul.**

**Julekort sendt 23. desember 1904 (Foto: Sørum Fotosamling).
Motivet er fra Frogner stasjon og ganske sommerlig,
med stasjonsmester Gundersen i full uniform midt på bildet.**